

KS. ANDRZEJ FILABER
Warszawa, PWT

KANTOR PSALMU, PSAŁTERZYSTA, PSALMISTA

Istnieją w użyciu w polskim Kościele trzy określenia osoby spełniającej funkcję wykonania śpiewu psalmu responsoryjnego w liturgii słowa. Używanie trzech różnych nazw na określenie tej samej funkcji może budzić wątpliwości. Są co najmniej 4 powody, aby pozostać przy terminie „psalmista”:

- 1) Zachowanie historycznego znaczenia terminu „psalterzysta”.
- 2) Dosłowne tłumaczenie dokumentów Kościoła z języka łacińskiego.
- 3) Rozróżnienie terminologiczne dwóch różnych funkcji muzycznych w liturgii Kościoła.
- 4) Analogia do nazw innych funkcji w liturgii słowa.

Od początku życia Kościoła psalmy były wykonywane w liturgii chrześcijańskiej. Z natury swojej przeznaczone do śpiewu, były wykonywane przez lektora nazwanego później kantorem psalmu. Już w III w. o psalmach w liturgii pisali Tertulian i Hipolit Rzymski¹. W tym czasie „w Kościele rzymskim obok prezbiterów i diakonów funkcjonowali subdiakoni”². Powierzano im m.in. śpiew psalmu między czytaniem. Gdy obok nazwy funkcji „lektor” pojawił się termin „kantor”, wykonawcę psalmu śpiewem w naturalny sposób nazywano kantorem psalmu. Złożona z dwóch wyrazów nazwa tej funkcji dziś chętniej zastępowana jest jednym słowem: psalmista lub psalterzysta. Który termin jest właściwy?

Gdy reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II przywróciła do liturgii psalm responsoryjny, nawiązując do najstarszej tradycji Kościoła, jego wykonawcę nazwano psalmistą. Ten łaciński termin określający kantora psalmu nie wymagał tłumaczenia na język polski. Nawet tłumacz znakomitej publikacji kard. Josepha Ratzingera w języku niemieckim³ używa określenia „chór psalmistów”, komentując kan. 15 Synodu Laodycejskiego z 364 r.⁴ Dokładnie zredagowany po Soborze Watykańskim II włoski słownik liturgiczny osobę wykonującą psalm responsoryjny lub kanty biblijny między czytaniem nazywa „salmista”⁵.

¹ T. SINKA, *Zarys liturgiki*, Kraków 1997, s. 186.

² I. PAWLAK, *Jeszcze o psalmie responsoryjnym*, w: *Miscellanea. Biuletyn nr 7 Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych*, Opole – Lublin 2012, s. 19.

³ J. RATZINGER, *Ein neues Lied für den Herrn. Christglaube und Liturgie in der Gegenwart*, Freiburg im Br. 1995.

⁴ J. RATZINGER, *Nowa pieśń dla Pana*, tł. J. Zychowicz, Kraków 1999, s. 166.

⁵ D. SARTORE, A. TRIACCA, *Nuovo dizionario di liturgia*, Milano 1988.

Termin „psalterzysty” na określenie osoby wykonującej śpiewy międzyleckcyjne pojawia się w polskim tłumaczeniu wprowadzenia do *Lekcjonarza Mszałnego*⁶, a następnie w Instrukcji Episkopatu Polski z dnia 8 lutego 1979 r.⁷ Potem zachowuje go wiele późniejszych dokumentów polskiego Kościoła, wśród nich tłumaczenie *Ogólnego wprowadzenia* do III wydania *Missale Romanum*⁸. W dokumencie tym jednak mamy równocześnie dodane sformułowanie „czyli kantor psalmu”, żeby nie było żadnych wątpliwości, o kogo chodzi.

Określenie „psalterzysty” nie przyjęło się jednak powszechnie w języku bieżącym w polskim Kościele i funkcjonuje równolegle z terminem „psalmista”, który odnajdujemy także w późniejszych publikacjach⁹. Tym terminem posługuje się też ks. Z. Piasecki w swej obszernej pracy dotyczącej psalmu responsoryjnego¹⁰. Niejako potwierdzeniem tego stanu rzeczy jest fakt, iż w tłumaczeniu *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego* w II wydaniu polskiego Mszału, którym posługujemy się do dziś, znajdują się obydwa terminy¹¹. Kilka lat temu podczas sesji naukowej dla organistów i muzyków kościelnych diecezji płockiej ks. Zbigniew Wit stwierdził: „Psalterzysta nazywany jest zamiennie psalmistą i należy go odróżnić od kolegium psalterzystów”¹².

Psalterion, czyli „Psalterz”, jest określeniem greckim, którym w kodeksie aleksandryjskim oznaczono cały zbiór 150 psalmów¹³. Wiemy, że księżna Kinga (błogosławiona), która po śmierci męża, Bolesława Wstydliwego, osiadła w założonym przez siebie klasztorze klarysek w Starym Sączu, posiadała psalterz w języku polskim¹⁴. Najstarsze zachowane polskie rękopiśmienne psalterze to psalterz królowej Jadwigi z ok. 1400 r., zwany floriańskim¹⁵ — pierwsza księga spisana po polsku, i psalterz puławski z końca XV w.¹⁶, zaś najstarszym drukowanym jest psalterz krakowski z 1532 r. Później termin „psalterz” rozszerzono także na modlitewniki zawierające psalmy i kantyki, a także niekiedy inne modlitwy. Zawsze jednak była

⁶ *Lekcjonarz Mszałny*, t. I, Poznań – Warszawa 1972, s. 26.

⁷ *Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II*, § 35.

⁸ *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 2004, § 61.

⁹ *Śpiewy międzyleckcyjne*, Częstochowa 1989, s. 5; I. PAWLAK, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001², s. 239.

¹⁰ Z. PIASECKI, *Psalm responsoryjny jako aktualizacja czytań mszalnych*, Warszawa 1977, s. 96.

¹¹ Por.: § 36: „psalterzysta czyli kantor wykonujący psalm”; § 67: „zadaniem psalmisty jest śpiewać lub recytować psalm”; „Psalmista, aby poprawnie mógł wykonywać swoją funkcję (...)”.

¹² Z. WIT, *Zaangażowanie świeckich w muzyczne posługi wiernych w liturgii*, w: P. WIŚNIEWSKI (red.), *Wokół posługi organisty w parafii. Materiały z I sesji naukowej dla organistów i muzyków kościelnych diecezji płockiej*, Płock 2006.

¹³ S. ŁACH, *Wstęp historyczno-krytyczny*, w: *Księga psalmów*, Poznań 1990, s. 40.

¹⁴ J. KRZYŻANOWSKI, *Dzieje literatury polskiej*, Warszawa 1979, s. 14.

¹⁵ Ms. 7513 z Biblioteki Narodowej w Warszawie; nazwa pochodzi od nazwy austriackiej miejscowości Sankt Florian koło Linzu, gdzie się znajdował w bibliotece tamtejszego opactwa kanoników laterańskich.

¹⁶ Ms. 1269 z Biblioteki Czartoryskich w Krakowie.

to księga zawierająca 150 psalmów. Z tego powodu śpiewający poszczególne części liturgii godzin, a więc m.in. kilka psalmów stanowiących jej trzon, w naturalny sposób zostali nazwani psalterzystami.

Ks. Jan Długosz w swoich *Rocznikach Królestwa Polskiego* z II połowy XV w. zapisał, że królowa Jadwiga „ustanowiła kolegium psalterzystów w katedrze krakowskiej i tamże dwa ołtarze”¹⁷. Potem przy innych katedrach w Polsce powstawały podobne zespoły duchownych, których zadaniem był codzienny śpiew *officium divinum*. W Poznaniu obok katedry przy ul. Ostrów Tumski istnieje tzw. „Psałteria” — niewielkich rozmiarów budowla ufundowana w drugiej dekadzie XVI w. przez bpa Jana Lubrańskiego jako dom mieszkalny dla psalterzystów katedralnych.

W języku łacińskim istnieje termin zarówno *psalmista*, jak i *psalterista*. Tym drugim słowem nazywano duchownych, których obowiązkiem było śpiewanie psalmów podczas sprawowania liturgii godzin¹⁸. Dokumenty Stolicy Apostolskiej na określenie funkcji kantora psalmu w liturgii Mszy św. używają terminu „psalmista”. Ks. Gerard Mizgalski w *Podręcznej encyklopedii muzyki kościelnej* tak wyjaśnia obydwa terminy:

Psałterzysta — był to urząd śpiewaków przy kościołach katedralnych i kolegiackich, w których istniał obowiązek codziennego śpiewu lub recytacji godzin kanonicznych. IV Synod Kartagiński wspomina o śpiewakach ustanawianych przez kapłanów, a więc byli to śpiewacy świeccy. W Polsce istniały przy katedrach specjalne fundacje dla psalterzystów, którzy tworzyli osobne kolegia *psalteristarum*. Psalterzystami byli w Polsce kapłani, klerycy i laicy. Obowiązkiem ich był śpiew wszystkich godzin kanonicznych¹⁹.

Psalmista — „tyle co kantor, śpiewak. Pod nazwą „psalmista Pański” rozumiemy autora psalmów, a szczególnie króla Dawida”²⁰. Autor encyklopedii zrehabilitowanej przed reformą liturgiczną Soboru Watykańskiego II ze zrozumiałych względów nie mógł pisać o funkcji psalmisty we Mszy św., w której nie było psalmu responsoryjnego.

Wydaje się, że nie znajduje wystarczającego uzasadnienia tłumaczenie łacińskiego *psalmista* słowem „psalterzysta”, pochodzącym od innego rdzenia wyrazowego. Propozycja takiego tłumaczenia miała na celu wyłącznie odróżnienie od określenia autora tekstu psalmowego. Tracimy jednak równocześnie muzyczne rozróżnienie psalterzysty jako śpiewaka wykonującego psalmy w liturgii godzin (nie jeden, lecz kilka, a więc śpiewającego psalterz) od kantora psalmu w liturgii słowa, który śpiewa jeden psalm (a najczęściej jego fragment), a więc jest dosłownie psalmistą. Biblijny psalmista to nie tylko ten, który zrehabilitował tekst, ale przede wszystkim ten, który śpiewał chwałę Boga. W tej postawie możemy dopatrywać się zbieżności działania psalmisty w dziejach narodu wybranego i w liturgii Kościoła.

¹⁷ *Historiae Polonicae*, t. III, s. 531; cyt. za: *Liturgia godzin*, t. III, Poznań 1987, s. 1327.

¹⁸ Por. A. JOUGAN, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań 1958, s. 554.

¹⁹ G. MIZGALSKI, *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*, Poznań 1959, s. 395.

²⁰ *Tamże*, s. 393.

Odnajdujemy również pewną analogię w samym określaniu poszczególnych funkcji w liturgii słowa. Ponieważ ewangelię śpiewa diakon, niepotrzebne było inne określenie. Pojawia się jednak ono przy rozróżnieniu funkcji jednego z trzech śpiewających Mękę Pańską w Niedzielę Palmową lub w Wielki Piątek. Wiemy, że Kościół dopuszcza w takim wypadku wykonanie tego śpiewu Ewangelii przez świeckich mężczyzn z podziałem na role. Wykonujący słowa narratora nazywany jest Ewangelistą (termin pochodzi od słowa „Ewangelia”), a nie Ewangeliarzystą (od ewangeliarza, czyli księgi). Podobnie mamy lektora (od *lectio*), a nie lekcjonarzystę (od księgi zbioru czytań).

Czy tłumaczenie łacińskiego słowa *psalmista* na „psalterzystą” wzbogaca polską terminologię dotyczącą muzyki liturgicznej? Na tak postawione pytanie należy odpowiedzieć przecząco. Dochodzi bowiem do unifikacji terminologicznej dwóch bynajmniej różnych funkcji związanych ze śpiewem psalmów w liturgii. Psalmista śpiewa psalm, a psalterzysta śpiewa psalterz (czyli psalmy w liczbie mnogiej). Wydaje się zasadne zachować to rozróżnienie, zwłaszcza że wówczas tłumaczymy dosłownie łaciński tekst dokumentów Kościoła.

Chantre de psaume, psautieriste, psalmiste

Rèsumè

Dans l'Eglise polonaise sont en usage trois mots pour définir la personne qui chante le psaume pendant la Messe: kantor psalmu (chantre de psaume), psalterzysta (psautieriste) et psalmista (psalmiste). L'usage trois noms différents suscite des doutes.

Il y a 4 raisons pour se tenir le terme psalmiste:

1. Pour garder l'entente historique du terme psautieriste (le membre d'une ensemble chantante la Liturgie des Horaires – psautier),
2. Pour traduire littéralement de la langue latin,
3. Pour distinguer les deux fonctions musicales différentes dans la liturgie d'Eglise,
4. Par analogie aux autres fonctions dans la liturgie de la Parole.